

Davlatova Asal Panji qizi

Termiz davlat pedagogika instituti
70110501 - Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi magistranti

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada kognitiv qiziqish tushunchasining nazariy asoslari, uning psixologik mazmuni va shaxs rivojlanishidagi o'рни tahlil qilinadi. Kognitiv qiziqish bilimga ehtiyoj, aqliy faoliyatga ichki rag'bat hamda yangi axborotni izlashga bo'lgan tabiiy intilish sifatida izohlanadi. Tadqiqot davomida kognitiv qiziqishning tarkibiy qismlari, shakllanish omillari, yosh davrlari rivojlanishi bilan bog'liqligi va ta'lim jarayoniga ta'siri ochib beriladi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik va psixologik adabiyotlarda mazkur tushunchaga berilgan yondashuvlar solishtirilib, kognitiv qiziqishni rivojlantirishning samarali metodlari ko'rib chiqiladi. Maqola natijalari ta'lim tizimida o'quvchilarning aqliy faolligini oshirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish hamda ijodiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

KALIT SO'ZLAR: kognitiv qiziqish, bilishga ehtiyoj, aqliy faollik, motivatsiya, psixologik rivojlanish, idrok, tafakkur, o'quv faoliyati, ichki rag'bat, bilimga intilish.

Insonning intellektual rivojlanishi va bilimga bo'lgan ehtiyojini shakllantirishda kognitiv qiziqish alohida ahamiyatga ega psixologik hodisa hisoblanadi. Kognitiv qiziqish insonning yangi ma'lumotlarni o'rganishga, noma'lumni bilishga, murakkab fikr jarayonlariga kirishishga bo'lgan tabiiy hamda barqaror intilishidir. Ushbu hodisa nafaqat o'quv jarayonida, balki kundalik hayotda ham faoliyatning muhim harakatlantiruvchi omili sifatida namoyon bo'ladi. Kognitiv qiziqishning shakllanishi insonning shaxsiy tajribasi, bilim darajasi, ijtimoiy muhit, emotsional holat va motivatsion omillar bilan chambarchas bog'liqdir.

Zamonaviy psixologiyada kognitiv qiziqish shaxsning bilish jarayonlarini faollashtiruvchi kuch sifatida qaraladi. Bu jarayon idrok, diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur kabi psixik funksiyalarning rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. Tadqiqotlar kognitiv qiziqishning mavjudligi o'quv faoliyati sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatishini, yuqori o'quv motivatsiyasi, chuqur fikrlash, mustaqil izlanish va ijodkorlikni ta'minlashini ko'rsatmoqda. Shuningdek, kognitiv qiziqish o'quvchining yangi bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan ishtiyoqini kuchaytiradi, murakkab masalalardan qo'rqmaslik, yangilikka ochiqlik va o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojni oshiradi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 09. November 2025

Ta'lim jarayonida kognitiv qiziqishning o'rni alohida e'tiborga loyiqdir. Chunki o'quvchining bilim olishga nisbatan ijobiy munosabati, faol ishtiroki va mustaqil o'rganishga bo'lgan intilishi aynan kognitiv qiziqish orqali shakllanadi. Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda o'rganish jarayoniga nisbatan ijobiy emotsional munosabat uyg'otilganida o'zlashtirish samaradorligi sezilarli darajada ortadi. Shu bois zamonaviy ta'limda o'quvchilarni faollashtiruvchi metodlar, interaktiv yondashuvlar, izlanishga undovchi vazifalar, ijodiy topshiriqlar va faol o'rganishni qo'llab-quvvatlovchi muhit muhim o'rin tutadi. Bularning barchasi kognitiv qiziqishning rivojlanishini rag'batlantiradi.

Shuningdek, kognitiv qiziqishning psixologik mazmunini aniqlashda yosh davrlari rivojlanish xususiyatlarini ham hisobga olish zarur. Bolalik davrida kognitiv qiziqish tabiiy ravishda kuchli bo'lib, bolalar atrof-muhitni faol o'rganishga harakat qiladilar. O'smirlik davrida esa qiziqishlar murakkablashib, shaxsning o'zini anglash jarayoni bilan uyg'unlashadi. Katta yoshda kognitiv qiziqish professional faoliyat, shaxsiy maqsadlar, intellektual ehtiyojlar bilan uyg'un ravishda shakllanadi. Bu jarayonni to'g'ri boshqarish va qo'llab-quvvatlash shaxsning umrbod o'rganish kompetensiyasiga ega bo'lishida muhim o'rin tutadi.

Mazkur maqolada kognitiv qiziqishning nazariy asoslari, tushunchaning ilmiy mazmuni, rivojlanish mexanizmlari hamda uni shakllantirishga ta'sir etuvchi pedagogik va psixologik omillar keng yoritiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida o'quvchilarning intellektual faolligini oshirish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kognitiv qiziqish insonning bilishga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqadigan ichki psixologik jarayon bo'lib, u shaxsning intellektual faoliyatini faollashtiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu jarayonning mazmuni turli psixologlar tomonidan turlicha izohlangan bo'lsa-da, ularning barchasi kognitiv qiziqishning shaxsning aqliy rivojlanishi, motivatsiyasi va faoliyat samaradorligi bilan uzviy bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Kognitiv qiziqishning tarkibiy tuzilmasida idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur kabi bilish jarayonlarining faollashuvi muhim o'rin tutadi. Inson yangi bilimlarni o'zlashtirishga intilganida, uning diqqat jarayoni barqarorlashadi, idrok aniqlashadi, tafakkur esa tahlil va sintez qilish faoliyati orqali kuchayadi. Bu holat o'z navbatida shaxsning bilimlarni chuqurroq anglashiga va tajriba orttirishiga yordam beradi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 09. November 2025

Kognitiv qiziqishning mazmunini tushunishda motivatsiya omillarini tahlil qilish muhim hisoblanadi. Ichki motivatsiya shaxsning o‘zi uchun bilim olishga qiziqishi, yangi ma’lumotlarni bilishdan zavqlanishi, murakkab masalalarni hal qilish jarayoni davomida ichki qoniqish hosil qilishi bilan belgilanadi. Tashqi motivatsiya esa mukofot, baho, maqtov kabi tashqi omillar ta’sirida shakllanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, barqaror kognitiv qiziqish aynan ichki motivatsiya bilan kuchli bog‘liq bo‘lib, u o‘quvchilarda o‘qishga ijobiy munosabatni shakllantiradi. Kognitiv qiziqishning rivojlanishi shaxsning mustaqil izlanish, savol berish, tajriba o‘tkazish, fikrlash strategiyalarini qo‘llash kabi faol harakatlarini talab qiladi. Aynan shuning uchun ham o‘quv jarayonida o‘quvchining faolligi, izlanishga moyilligi va ijodiy yondashuvi o‘quv muvaffaqiyatining asosiy ko‘rsatkichlari sifatida qaraladi.

Kognitiv qiziqishning yosh davrlari rivojlanishi bilan bog‘liqligi ham alohida tahlilni talab qiladi. Bolalik davrida kognitiv qiziqish tabiiy ravishda kuchli bo‘lib, bolalar atrof-muhitdagi har bir predmetga qiziqish bilan qaraydilar, ko‘plab savollar beradilar va yangi tajribalarni sinab ko‘rishga harakat qiladilar. Bu jarayon biologik yetilish, faol idrok, tasavvur va o‘yin faoliyati bilan bog‘liqdir. Maktab yoshida kognitiv qiziqish o‘qitish jarayoni, informatika, matematika, til o‘rganish kabi fanlar bilan uzviy bog‘lanib boradi. O‘smirlik davrida esa shaxsiy qiziqishlar, mustaqillik, ijtimoiy mavqe, o‘zini anglash jarayonlari kognitiv qiziqishning mazmuniga ta’sir ko‘rsatadi. Kattalar yoshida esa kognitiv qiziqish ko‘proq professional rivojlanish, kasbiy malaka oshirish, yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirish ehtiyoji bilan bog‘liq ravishda shakllanadi. Ushbu jarayonning har bir bosqichida ta’lim muhitining roli katta bo‘lib, o‘qituvchi qo‘llagan metodlar, o‘quv materialining mazmuni va muhitning psixologik holati kognitiv qiziqishning rivojlanish darajasini belgilaydi.

Kognitiv qiziqishning shakllanishiga ta’sir qiluvchi omillar ichida pedagogik omillar alohida e’tiborga ega. O‘quv jarayonida qo‘llaniladigan metodlar, topshiriqlarning murakkablik darajasi, ta’limning interaktivligi va izlanishga undovchi muhit o‘quvchilarni faol bilish jarayoniga jalb etadi. Masalan, muammoli ta’lim metodlari, ijodiy topshiriqlar, loyihaviy ishlash, guruhda fikr almashish, tajribalar o‘tkazish kabi yondashuvlar o‘quvchi tafakkurini faollashtiradi. Yangi avlod ta’limi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy, texnologik va informatsion jarayonlar tez o‘zgarayotgan bir davrda o‘quvchilarning kognitiv qiziqishini qo‘llab-quvvatlash eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki global axborot oqimi sharoitida o‘quvchilar

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 09. November 2025

nafaqat tayyor axborotni qabul qilishlari, balki uni tanqidiy tahlil qilish, solishtirish, mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari zarur.

Kognitiv qiziqishning rivojlanishida ijtimoiy muhitning ta’siri ham muhimdir. Oila, maktab, do‘stlar davrasi, pedagogik jamoaning qo‘llab-quvvatlashi o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi yoki aksincha pasaytirishi mumkin. Oila ichida qiziqishni rag‘batlantirish, bolaga savol berish imkonini berish, unga yangi bilimlar bilan tanishish uchun sharoit yaratish kognitiv qiziqishning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi. Maktabda esa o‘qituvchi o‘quvchini tinglash, uning fikriga hurmat bilan yondashish, mustaqil o‘rganishga undovchi vazifalar berish orqali kognitiv jarayonlarni faollashtiradi. Bu esa nafaqat bilish jarayonini, balki o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini ham mustahkamlaydi.

Ko‘plab ilmiy manbalar kognitiv qiziqishning bilish strategiyalarini shakllantirishdagi o‘rniga alohida urg‘u beradi. Shaxs o‘zlashtirish jarayonida tahlil qilish, umumlashtirish, mantiqiy fikrlash, savol berish, rejalashtirish kabi strategiyalarni qo‘llashi uning aqliy faoliyatini samaraliroq qiladi. Bunday strategiyalarni egallash esa kognitiv qiziqishning kuchli bo‘lishiga bog‘liq. Kognitiv qiziqish yuqori bo‘lgan o‘quvchilar murakkab topshiriqlardan qo‘rqmaydilar, o‘z ustida ishlashga tayyor bo‘ladilar va bilimlarni mustaqil ravishda izlashga katta qiziqish bildiradilar. Bu esa zamonaviy ta’lim tizimining asosiy talablaridan biri bo‘lgan “umrbod o‘rganish kompetensiyasi”ning shakllanishiga xizmat qiladi.

Kognitiv qiziqish shaxsning bilishga, yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirishga, izlanishga va intellektual faoliyatga bo‘lgan ichki ehtiyoji sifatida psixologiya va pedagogika fanlarida markaziy tushunchalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada kognitiv qiziqishning nazariy mazmuni, psixologik asoslari, tarkibiy tuzilishi, yosh davrlari rivojlanishiga ko‘ra namoyon bo‘lishi, motivatsion omillar bilan bog‘liqligi hamda ta’lim jarayonidagi o‘rni keng yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kognitiv qiziqishning shakllanishi va rivojlanishi ko‘plab omillar — oila muhitidan boshlab maktabdagi o‘quv jarayonigacha bo‘lgan pedagogik va psixologik shart-sharoitlarga bog‘liq.

Kognitiv qiziqishning kuchli bo‘lishi o‘quvchida mustaqil fikrlash, tahlil qilish, ijodiy yondashish, muammoni hal qilish strategiyalarini shakllantiradi. U o‘quv jarayonida o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi, o‘quvchini faol subyektaga aylantiradi, bilimlarni chuqur anglashga yordam beradi. Ta’lim jarayonida interaktiv metodlardan

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 09. November 2025

foydalanish, muammoli vazifalar berish, izlanishga undash, o‘quvchining shaxsiy qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash kognitiv qiziqishni rivojlantirishning eng samarali yo‘llari hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, kognitiv qiziqishning yuqori darajada shakllanishi shaxsning umrbod o‘rganish kompetensiyasini rivojlantiradi. Bu esa zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida shaxsning intellektual salohiyatini oshirish, kasbiy mahoratini mukammallashtirish va hayotiy muvaffaqiyatga erishishda muhim omil sanaladi. Shunday qilib, kognitiv qiziqishni rivojlantirish ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib, o‘qituvchi va oila tomonidan mazkur jarayonni qo‘llab-quvvatlash shaxsning har tomonlama yetuk bo‘lib kamol topishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey J. Interest and Effort in Education. Boston, 1913.
2. Piaget J. The Psychology of Intelligence. Routledge, 2001.
3. Vygotsky L.S. Mind in Society. Harvard University Press, 1978.
4. Bruner J. Toward a Theory of Instruction. Harvard University Press, 1966.
5. Ryan R., Deci E. Intrinsic and Extrinsic Motivation. Academic Press, 2000.
6. Ausubel D. Educational Psychology: A Cognitive View. Holt Rinehart, 1968.
7. Gagne R. The Conditions of Learning. New York, 1985.
8. Woolfolk A. Educational Psychology. Pearson, 2019.
9. Feldman R. Understanding Psychology. McGraw-Hill, 2017.

Research Science and
Innovation House